

Historiografia a świadomość historyczna średniowiecza. Zagórze Śląskie, 30–31 maja 1975 r. Sesja naukowa zorganizowana przez Komisję Mediewistyczną Polskiego Towarzystwa Historycznego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława Bieruta

Cicha miejscowość pod starym zamkiem Grodno i opodal przełomu Bystrzycy gościła liczne grono polskich historyków, którzy tu zjechali na zaproszenie Komisji Mediewistycznej Polskiego Towarzystwa Historycznego i Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, żeby dokonać wspólnie przeglądu badań i zbiorowej refleksji dyskusyjnej nad miejscem polskiego dziejopisarstwa średniowiecznego w kształtowaniu świadomości historycznej. Od świadomości polskiej sięgano do rozpoznań szerszych i rozpatrywano, jak kształtowało się w warunkach średniowiecznych poczucie czasu, szczególnie czasu historycznego: następstwa zdarzeń i epok. Większa część materiałów z tej sesji znalazła się w obecnym tomie «Studiów Źródłoznawczych», zatem tu wystarczy podać tylko krótką informację o jej przebiegu.

Sesję zagał Roman Heck (Wrocław), dzierżący ster organizacyjny całej imprezy. Następnie wysłuchano referatu Aleksandra Gieysztor, pt. «Historia w świadomości społecznej Polski średniowiecznej». Zwrócił on uwagę na żywą świadomość zmienności czasów (Maciej z Rożana XV w.) i na sposoby rozumienia zadań pisania historii: w celu zebrania wiadomości, w celu uzyskania refleksji moralnej, dla nauki na przyszłość, czyli możliwości przewidywania. Jako druga wystąpiła podpisana z referatem o «Sacrum i profanum w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim», rozważając krzyżowanie się stref myślenia w kategoriach sakralnych i świeckich. Wyodrębniła pojęcie wybraństwa władzy i dynastii od modelu władcy świątobliwego, który pojawił się u nas dopiero w XIII w., by bardzo szybko ustąpić modelowi monarchy służącego państwu i społeczeństwu racją stanu. Odpowiadało to nurtom dziejopisarstwu znanym w całej Europie.

Nie odbył się, ze szkodą dla pełności problematyki, zaplanowany jako następny z kolei wykład Tadeusza Grudzińskiego (Toruń) na temat roli dziejowej dynastii piastowskiej w koncepcjach polityczno-ustrojowych u polskich kronikarzy (z powodu niemożności przyjazdu referenta). Z kolei Stefan Krakowski (Łódź) rozpatrywał «Świadomość celów walki w wojskach polskich w średniowieczu» — jeden z ważniejszych aspektów formowania się świadomości narodowej. Zygmunt Sułowski (Lublin) zajął się wzajemnym do siebie stosunkiem rękopisów kronikarskich, mianowicie wprowadzaniem do przepisywanego tekstu zmian wynikających z aktualnych zainteresowań kopisty, na przykładzie egzemplarzy Kroniki Anonima Galla i mistrza Wincentego. Jacek Banaszekiewicz (Warszawa) wprowadził nowy temat: «Kronika tzw. Dzierzwy — problem konstrukcji wykładu dziejów ojczystych w XIV w.» Zajmował się głównie procederem erudycyjnym anonimowego autora zwanego Mierzwą lub Dzierzwą, który zapełnił w dziejach „białe plamy” niewypełnione datowaną relacją historyczną. Jego praca mieściła się w ramach historiografii uniwersalnej. Gerard Labuda poruszył kwestię powstawania i pielęgnowania list genealogicznych. Socjologicznie patrząc, była to potrzeba znamienita dla wszystkich społeczeństw kształtujących władzę centralną.

Urszula Borkowska (Lublin) przedstawiła wyniki swoich badań nad światopoglądem Jana Długosza, analizując głównie jego poglądy społeczne i stosunek do Kościoła. Stanisław Solicki (Wrocław) również zajmował się Janem Długoszem, mianowicie jego metodą pracy nad dziejami obcymi.

W drugim dniu obrad Roman Heck w obszernym referacie informował o zagadnieniach dziejopisarstwa średniowiecznego na Śląsku. Po nim Bronisław Geremek (Warszawa) snuł refleksje nad «Wyobraźnią czasową w polskim dziejopisarstwie średniowiecznym, wskazując na jej odniesienia do ogólnego w średniowieczu poczucia czasu, które się różnicowało w zależności od okoliczności ideowych i społecznych. Tadeusz Wasilewski (Warszawa) podjął analogiczne zagadnienie na przykładzie kronikarzy bizantyjskich, traktując je jednak zwięźle niż przedmówca. Józef Szymański (Katowice) zajął się szczegółowo problemem genezy rocznikarstwa śląskiego, mianowicie jego stosunkiem do katalogów biskupich. Zabrakło z powodu nieobecności referenta potrzebnego w tym kontekście referatu pt. «Szymon z Kéza i rzekomy Dalimil» Stanisława Russockiego (Warszawa), który by wypełnił w panoramie dziejopisarstwa lukę węgiersko-czeską, przynajmniej tymi dwoma utworami. Aleksandra Witkowska (Lublin) mówiła o metodach i możliwościach badawczych w studiach nad historiami o cudach: «Miracula średniowieczne — możliwości badawcze». Przedmiotem jej zainteresowań były na pierwszym planie uwydatnione w tym gatunku hagiografii strefy społeczne i odpowiadające im warunki bytowe i zdrowotne, a także sposoby myślenia.

Pomiędzy referatami toczyła się żarliwa dyskusja, w której głos zabierali prawie wszyscy obecni. Jedną z wypowiedzi (Stefana Kwiatkowskiego z Torunia), powiększona do rozmiarów artykułu, znalazła się również w niniejszym tomie.

Brygida Kürbis

Collection Informatique et étude de textes, publiée par le Centre de Traitement Electronique des Documents (CETEDOC), de l'Université Catholique de Louvain. Directeur: Prof. Paul Tombeur, Tiensevest 156, B-3000 Louvain

Dzięki zastosowaniu metod informatyki powstaje od kilku lat, staraniem językowo francuskiego uniwersytetu w Lowanium, seria pomocy mediewistycznych o wysokiej przydatności źródłoznawczej. Poszczególne jej tomy są wynikiem analizy filologicznej przeprowadzonej przez maszyny liczące i zawierają: pełną listę wyrazów użytych w tekście, jedną lub kilka list frekwencji wyrazów, konkordancję rzeczowników, przymiotników, czasowników i części przysłówków, index verborum zaimków, liczebników, łączników koordynujących i podporządkowujących, dopełnień. Nadto, jeśli tom przynosi kilka tekstów, listę porównawczą użytkowania wyrazów w każdym tekście.

Zamierzeniem redakcji jest udostępnienie języka źródła, który „pozostaje najpewniejszym świadkiem, zachęcającym do stałego powracania i stawiania mu nowych pytań”. Obok filologów — językoznawców i literaturoznawców — także

historycy umysłowości i wielu innych działów kultury znajdują tu materiał do badań i refleksji.

Oto wykaz opublikowanych dotąd tomów, których wysoka jakość typograficzna tłumaczy w pewnym stopniu ich cenę (od 750 do 2800 fr. belg.):

CONCILES OECUMÉNIQUES: 1001 Michel Mollat et Paul Tombeur, Les conciles oecuméniques médiévaux. Tome I. Les conciles Latran I à Latran IV. Concordance, Index verborum, Listes de fréquences. Tables comparatives. XX+225 pp.; 1002 Tome II. Les conciles Lyon I et Lyon II. Concordance, Index verborum, Listes de fréquences, Tables comparative, X+166 pp.; 1003 Ph. Delhaye, M. Gueret, P. Tombeur, Concilium Vaticanum II. Concordance, Index verborum, Listes de fréquences, Tables comparatives, XX+978 pp.

THESAURUS BONAVENTURIANUS: 2001 Thesaurus Bonaventurianus. Tome I. Jacqueline Hamesse, Itinerarium mentis in Deum. De reductione artium ad theologiam. Concordance, Indices, VII+195 pp.; 2002 Tome II Jacqueline Hamesse, Breviloquium. Concordance, Indices, 480 pp. (w druku).

SOURCES FRANCISCAINES: 3001 Corpus des sources franciscaines Tome I. Georges Mailleux, Thesaurus Celanensis. Vita prima, Legenda ad usum chori. Vita secunda. Tractatus de miraculis, Legenda sanctae Clarae virginis. Concordance, Index verborum. Listes de fréquences, Tables comparatives, XX+899 pp. W tejże podserii, w przygotowaniu na lata 1975–1977, przewiduje się jeszcze następujące pozycje: J. F. Godet, Sancti Bonaventurae Legendae maior et minor; J. F. Godet et G. R. Mailleux, Anonymus Perusinus, Legenda Perusina, Legenda trium sociorum; Fr. Juliani de Spira Vita S. Francisci. Sacrum commercium S. Francisci cum domina paupertate; Opuscula S. Francisci. Scripta S. Clarae; Speculum perfectionis; Concordantia concordantium.

FLORILÈGES MÉDIÉVAUX: 4001 Jacqueline Hamesse, Auctoritates Aristotelis, Senecae, Boethii, Platonis, Apulei et quorundam aliorum. Tome I, Concordance, VII+230 pp.; 4002 Tome II. Index verborum, Listes de fréquences, Tables d'identification, XIII+137 pp.

INNE TEKSTY: 5001 Paul Tombeur, Chronique de Saint-Hubert. Concordance, Index verborum, Relevés statistiques, XXII+518 pp. 5002 Albert-Marie Denis avec la collaboration de Yvonne Janssens, Concordance latine du Liber Jubilaeorum sive Parva Genesis, 171 pp. W tej podserii przygotowuje się nadto: 5003 André Stainier, Thomas d'Aquin. De rationibus fidei. Concordance, Index verborum, Relevés statistiques, Etude des variantes, ca 200 pp.; 5004 Les Vitae Ursuari d'Anson et de Rathier de Lobbes. Édition, Concordance, Étude comparative, ca 200 pp.; 5005 Gislebert de Saint-Trond. Gesta abbatum Trudonensium. Livres VIII et X à XIII. Concordance, Index verborum, Relevés statistiques, ca 350 pp.

A. G.

Dwadzieścia pięć lat studium archiwalnego w Brnie

W dniach 14–16 X 1975 r., z okazji 25-lecia studium dla archiwistów na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Ewangelisty Purkyně w Brnie, odbyła się międzynarodowa

konferencja. Celem jej była nie tylko retrospekcja dziejów i osiągnięć brneńskiego studium, ale także konfrontacja osiągnięć analogicznych placówek w niektórych krajach socjalistycznych. Stąd też organizatorom nie zależało na dużej liczbie referatów, ale na dyskusji. Referaty zostały też pomyślane jako wprowadzenie do niej. Dzieje i osiągnięcia studium brneńskiego, które w tym przypadku zostało potraktowane jako reprezentatywne dla Czechosłowacji, przedstawił Jindřich Šebánek (Brněnské archivní studium – retrospektiva), toż w Niemieckiej Republice Demokratycznej Botho Brachmann (Die Entwicklung und der gegenwärtige Stand der Ausbildung von Hochschularchivaren in der DDR) oraz w Polsce Andrzej Tomacz (Studium archiwalnictví v Polsku).

Konfrontacja programów, metod i wyników kształcenia archiwistów, pokazała, że w każdym z reprezentowanych krajów mają one odmienne kształty, chociaż w zasadzie zmierzają do tego samego celu. Bez wątplenia decyduje tutaj fakt, że studium czechosłowackie swymi korzeniami tkwi w wzorach wypracowanych w wiedeńskim Institut für Österreichische Geschichtsforschung, a tym samym sięga po wzory paryskiej École des Chartes. Również studium niemieckie, jak wiadomo związane z Uniwersytetem Humbolta w Berlinie, korzysta obficie z doświadczeń moskiewskiej szkoły dla archiwistów. Jedynie polskie studium, do niedawna związane wyłącznie z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, szuka własnych, rodzimych rozwiązań. Nie sposób ocenić wyczerpująco która droga jest najwłaściwsza, gdyż dyskusja pokazała, że każda z nich ma wiele elementów pozytywnych, ale ma również znaczne niedostatki. Niemniej charakterystyczne jest to, że zarówno w programach owych tak genetycznie różnych studiów, jak i w dyskusji, poczesne miejsce zajęła problematyka nauk pomocniczych historii. Okazują się one istotnym narzędziem pracy archiwisty, tyle że domagającym się wielorakich modernizacji. Stąd też interesująco dla polskiego uczestnika konferencji zabrzmiały utyskiwania absolwentów brneńskiego studium, gdy stwierdzili, że uczelnia dała im dobre przygotowanie, ale dla okresów wcześniejszych (mniej więcej po 1620 r. – Biała Góra), ale stają niejednokrotnie bezradni wobec zasobów późniejszych, a zwłaszcza najnowszych. Z tego punktu widzenia program polski – jak się zdaje – dobrze się wyróżnia, równomiernie rozkładając akcenty na różne okresy procesu historycznego. Jednakże program czechosłowacki wręcz spektakularnie stwarza lepsze przesłanki dla samodzielnej pracy badawczej archiwistów, co nie jest bez znaczenia w kraju, który choćby ze względów demograficznych nie jest w stanie tak rozbudować badań historycznych, jak np. Polska (jak wiadomo Czechosłowacja ma tylko cztery uniwersytety, ale aż na trzech istnieje studium archiwalne). Stąd też dorobek naukowy czeskich i słowackich archiwistów wyraźnie przerasta analogiczne osiągnięcia archiwistów polskich.

Konfrontacje tego rodzaju jak brneńska, zdają się być wielce pożyteczne. Stąd przyklasnąć tylko trzeba uchwałę uczestników, aby takie spotkania w przyszłości systematycznie kontynuować. Warto dodać, że konferencja w Brnie miała za zadanie uświetnić nie tylko jubileusz tamtejszego studium archiwalnego, ale także siedemdziesięciopięciolecia jego twórcy prof. Jindřicha Šebánka, oraz sześćdziesięciolecie obecnego kierownika, doc. Sášy Duškovéj. O tych dwóch jubileuszach nie zapomniała uczelnia, a zwłaszcza ich wychowankowie.

Józef Szymański

**Z prac Komisji Archiwistyki i Nauk
Pomocniczych Historii Polskiego
Towarzystwa Historycznego**

Powołana przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego w kadencji 1974–1976 Komisja Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii działała w składzie: Ireneusz Ihnatowicz — przewodniczący, Maria Bielińska — sekretarz, członkowie: Andrzej Biernat, Irena Janosz-Biskupowa, Jerzy Jaros, Stefan K. Kuczyński, Tadeusz Mencil, Zbigniew Perzanowski, Józef Płocha, Andrzej Tomczak. Komisja odbyła cztery posiedzenia, w tym dwa połączone z konferencjami naukowymi z udziałem zaproszonych referentów i gości. Konferencje poświęcone były różnym rodzajom świadomości jako źródła historycznego.

Pierwsza konferencja, zorganizowana dnia 29 kwietnia 1975 r. w Słupsku przy współudziale tamtejszego Oddziału PTH, poświęcona była etnograficznym metodom badań nad świadomością społeczną (z referatem Zofii Sokolewicz z Uniwersytetu Warszawskiego). Wychodząc od definicji świadomości społecznej i jej form referentka przedstawiła tradycje badań etnograficznych na tym polu w XIX i XX w. oraz problematykę badań świadomości we współczesnej etnografii polskiej. Omówiła następnie źródła etnograficzne do badań nad świadomością społeczną i metody badań w zależności od przyjętych pojęć podstawowych (kultury i etnosu) oraz przyjętej jednostki obserwacji (wytwór kulturowy i zachowanie). W dyskusji (z udziałem historyków i etnografów z ośrodków warszawskiego, krakowskiego i łódzkiego) zwracano uwagę na konieczność współpracy etnografów i historyków w badaniach nad świadomością społeczną i potrzebę integracji obu dyscyplin na tym polu, operujących w wielu wypadkach tą samą bazą źródłową. Współpraca ta powinna przejawiać się już na etapie formułowania problemu badawczego i opracowywania kwestionariusza pytań. W odniesieniu do źródeł wywołanych, którymi tak często posługuje się etnografia, zwrócono uwagę na metody ich weryfikacji i krytyki. Wypłynęła też sprawa zbieżności metod i narzędzi badawczych obu dyscyplin (np. metody geografii historycznej i etnograficzne badania terenowe typu atlasowego). Podniesiono również zagadnienie niedostatecznie dotąd zbadanych niektórych przejawów świadomości społecznej i narodowej (np. funkcjonowanie znaków i symbolów). W konkluzjach próbowano sformułować opinie na temat przydatności metod etnograficznych w badaniach świadomości jako źródła historycznego.

Druga konferencja odbyła się dnia 1 marca 1976 r. w Kaliszu, zorganizowana przy współpracy miejscowego Oddziału PTH, i poświęcona była świadomości prawnej jako źródłu historycznemu (z referatem Anny Turskiej z Uniwersytetu Warszawskiego). Referentka przedstawiła w ujęciu historycznym kategorię świadomości prawnej zgodnie z modelem wypracowanym na gruncie nauk prawnych. W centrum tych uwag znalazły się m. in. zagadnienia znajomości prawa i „poczucia prawnego”, norm prawnych i efektywności ich działania, a więc związane z aplikacyjnym charakterem prawa. Zaproponowane pojęcie świadomości prawnej dotyczy rozległej strefy życia psychicznego i społecznych zachowań jednostek, odnoszących się do stosunków prawnie uregulowanych. Referat wskazał też na główne kierunki i metody badań świadomości prawnej. W dyskusji, w której udział wzięli przedstawiciele ośrodków historycznych woj. warszaw-

skiego, poznańskiego i toruńskiego, wskazano na potrzebę rozpatrywania zagadnień świadomości prawnej w ścisłym związku z szerzej pojętą świadomością społeczną. Zwrócono także uwagę na wpływ świadomości prawnej na postawy wartościujące i wzorce zachowań. Z zagadnień szczegółowych poruszono m. in. problemy terminologiczne związane z rozumieniem i interpretacją prawa, np. kwestia 'lex' i 'jus', z których to terminów pierwszy odnosi się do prawa przedmiotowego (normy), drugi zaś do prawa podmiotowego (uprawnienia); wypłynęła też sprawa gestów prawnych i obiektów archeologii prawniczej. Podniesiono również problem źródeł historycznych ujawniających znajomość prawa i postawy prawne (np. supliki chłopskie, akta sądu referendarskiego).

Stefan Krzysztof Kuczyński

XIII Międzynarodowy Kongres Genealogii i Heraldyki, Londyn 31 VIII–7 IX 1976

W dniach od 31 sierpnia do 7 września 1976 r. obradował w Imperial College w Londynie XIII Międzynarodowy Kongres Genealogii i Heraldyki. Wzięło w nim udział blisko 600 uczestników i osób towarzyszących z ponad 20 krajów. Kongres przygotowany został staraniem brytyjskiej The Federation of Family History Societies przy współudziale The Society of Genealogists i The Heraldry Society. Organizacją Kongresu zajęli się The Institut of Heraldic and Genealogical Studies w Canterbury, a kierował nią jego dyrektor C. R. Humphery-Smith.

Na Kongresie wygłoszono ponad 150 referatów i komunikatów, z czego blisko dwie trzecie poświęcono problematyce genealogicznej, a blisko jedną trzecią zagadnieniom heraldyki. Wśród tematów genealogicznych przeważały referaty dotyczące różnych typów źródeł przydatnych dla genealogii, metodyki poszukiwań i opracowywania materiałów źródłowych oraz monograficzne wykłady wybranych zagadnień. Oto kilka tytułów referatów: Źródła genealogiczne przed wprowadzeniem ksiąg metrykalnych; Listy okrętowe jako źródło genealogiczne; Metody poszukiwań genealogicznych w aktach stanu cywilnego Europy Wschodniej przed r. 1895; Zastosowanie komputera do przetwarzania danych genealogicznych; Genealogia i mobilność społeczna w Europie przedindustrialnej; Genealogia i genetyka; Ze studiów nad imionami chrześcijańskimi; Rodziny o wieloletniej służbie w armii i marynarce brytyjskiej. Referaty heraldyczne skupiały się wokół szerszych problemów, np. Heraldyka średniowieczna i historia mentalności: problemy i metody; Herby mówiące we Francji (i dyskusja nad tym typem herbów w innych krajach), jak i zwłaszcza szczegółowych, np. Cesarstwo bizantyjskie i heraldyka; Orzeł dwugłowy — z dziejów symbolu; Angielskie role herbowe z XIII wieku; Ze studiów nad uszczerbieniem herbów; Analiza heraldyczna godła Królestwa Aragonii. Pozostałe referaty dotyczyły historii prawa i ustroju, archiwoznawstwa, demografii historycznej, biografistyki, emblematyki i orderoznawstwa. Problematyka polska była reprezentowana przez referat doc. dr Adama Heymowskiego (Sztokholm) o średniowiecznych zachodnich źródłach heraldyki polskiej (z przeźrocami). Referaty mają być opublikowane w księdze XIII Kongresu.

Kongresowi towarzyszyły specjalnie zorganizowane wy-

stawy: 1. W siedzibie obrad pokaz wybranych dokumentów archiwalnych obrazujących heraldykę i przede wszystkim genealogię angielską oraz najnowszych publikacji brytyjskich z zakresu tych dyscyplin. Tamże — pokaz reprodukcji rzeźb nagrobnych wykonanych metodą wcierek (brass rubbing) z oryginałów w różnych kościołach prowincjonalnych; 2. W Victoria and Albert Museum mała wystawa traktatów heraldycznych z XVI i XVII wieku oraz opraw książkowych i ekslibrisów o motywach herbowych. Z okazji Kongresu opracowano też katalog angielskich tkanin herbowych ze zbiorów tego Muzeum (opr. C. Lamb i inni); 3. W Dziale Rękopisów British Museum wystawa poświęcona wpływowi bestiariuszy na heraldykę średniowieczną. Temat zobrazowany był przez kilkadziesiąt obiektów — ilustrowanych bestiariuszy, ról herbowych i armoriałów angielskich (por. C. E. Wright, *English Heraldic Manuscripts in the British Museum*, London 1973).

Uczestnicy Kongresu mieli też możliwość zapoznania się z rękopisami heraldycznymi ze zbiorów Public Record Office oraz z działalnością College of Arms, urzędu zajmującego się oficjalną rejestracją herbów w Anglii.

Podczas Kongresu odbyło się doroczne zebranie Międzynarodowej Akademii Heraldyki oraz spotkanie brytyjskiej The Federation of Family History Societies.

W programie turystycznym Kongresu miały miejsce wycieczki do Hampton Court, Canterbury i Oksfordu. W drodze powrotnej z Canterbury uczestnicy Kongresu zwiedzili zamek i klasztor karmelitów w Allington (hrabstwo Kent), gdzie obejrzeni specjalnie zorganizowany pokaz średniowiecznego turnieju rycerskiego.

Następny Międzynarodowy Kongres Genealogii i Heraldyki odbędzie się w 1978 r. w Hiszpanii, prawdopodobnie w Madrycie.

Stefan Krzysztof Kuczyński